

QO'QON DAVLAT
PEDAGOGIKA INSTITUTI
ILMIY XABARLARI
(2025-yil 3-son)

FILOLOGIYA
PHILOLOGY

UDK: 1751

SHOYIM BO'TAYEVNING "UTASHAN. YETTINCHI TONG" ROMANI G'OYAVIY-BADIIY XUSUSIYATLARI

Yakubova Barnoxon

Abu Rayhon Beruniy nomidagi

Urganch Davlat

Universiteti doktoranti

barno21@mail.ru

+998770279915

<https://orcid.org/0009-0008-7463-0941>

Annotatsiya: "Utashan.Yettinchi tong" romani Shoyim Bo'tayev ijodining o'ziga xos qirralarini mujassamlashtirgan asar. O'zbek romanchiligida yangi hodisa sifatida e'tirof etish mumkin bo'lgan ushbu asar jiddiy tadqiq etishga zarurat bor.

Kalit so'zlar: roman, asar, mifopoetika, "Utashan. Yettinchi tong", syujet, Tasvir uslubi, obraz, falsafiy qatlam.

КНИГА ШОИМА БОТАЕВА "УТАШАН. ИДЕЙНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ ОСОБЕННОСТИ РОМАНА "СЕДЬМОЕ УТРО"

Аннотация: "Уташан.Роман" седьмое утро " - произведение, вобравшее в себя специфические грани творчества шоима Ботаева. Это произведение, которое можно признать новым явлением в узбекском романистике, нуждается в серьезном исследовании.

Ключевые слова: Роман, произведение, мифопоэтика, "Уташан. Седьмое утро", сюжет, стиль изображения, образ, философский пласт.

SHOYIM BUTAYEV'S "UTASHAN. IDEOLOGICAL-ARTISTIC FEATURES OF THE NOVEL" SEVENTH DAWN"

Annotation: "Utashan.The novel "The Seventh morning" is a work that embodies the unique facets of the work of Shoyim Botayev. There is a need for serious research of this work, which can be recognized as a new phenomenon in Uzbek romanticism.

Keywords: novel, work, mythopoetics, "Utashan. Seventh Dawn", plot, Image style, image, philosophical layer.

KIRISH

Shoyim Bo'tayev o'zbek adabiyotida o'ziga xos o'ringa ega yozuvchilardan biridir. U 1959-yilda tug'ilgan va adabiyotga 1980-yillardan boshlab kirib kelgan. Uning ijodi asosan insoniy kechinmalar, hayotiy falsafa va jamiyatdagi o'zgarishlarni aks ettiradi.

1984-yilda nashr etilgan "Sirli yulduzlar" uning ilk qissasi bo'lib, shundan so'ng "Dunyoning sarhisobi bor", "Endi bari boshqacha", "Shamol o'yini", "Kunbotardagi bog'", "Hayot" va "Ko'chada qolgan ovoz" kabi qissa va hikoyalari o'z kitobxonlarini topgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYASI

Shoyim Bo'tayev "Qo'rg'onlangan oy", "Shox" kabi romanlar muallifi. 2021-yili Shoyim Bo'tayevning "Utashan. Yettinchi tong" romani chop etildi. Adib boshqa yozuvchilardan o'ziga xos uslubi bilan ajralib turadi. Uning asarlarida tug'ilgan yurti, unda umrguzaronlik qilayotgan kishilarning hayot tarzi turli poetik unsurlar vositasida tasvirlanadi.

Shoyim Bo'tayevning ijodi haqiqatan ham o'ziga xos va o'zbek adabiyotida betakror mavqe kasb etgan. Uning romanlarida mistik motivlar, xalq og'zaki ijodi bilan bog'liq e'tiqodlar va mifologik elementlar o'zaro chatishib ketadi. Ayniqsa, jinlar, folbinlik va baxshichilik kabi mavzularni tasvirlash orqali u realizm va mifopoetik tasvir uslubini uyg'unlashtiradi.

Shoyim Bo'tayevning "Utashan. Yettinchi tong" romani haqiqatan ham o'zbek adabiyotida muhim adabiy hodisa sifatida baholanishi mumkin. Asarda inson taqdiri bilan ijtimoiy tuzum o'rtasidagi murakkab bog'liqlik tasvirlanadi. Ayniqsa, muallif voqealarni oddiy insonlar hayoti orqali aks ettirib, ularning ongi va tushunchasi doirasida jamiyatdagi muammolarni ochib berishi roman badiiyyati uchun muhim jihatlardan biridir.

Ushbu asarni mifopoetika nuqtayi nazaridan ham tahlil qilish mumkin. Bo'tayev xalq rivoyatlari, miflar va mistik unsurlarni real hayot voqealari bilan sintez qilib, qahramonlarning ichki kechinmalari va dunyoqarashini chuqur ochib beradi. Ayniqsa, "qurbonlik" g'oyasi romanning asosiy falsafiy qatlamlaridan biri sifatida namoyon bo'ladi – inson hayotining cheklanganligi, taqdirning o'zgarmasligi va mavjud ijtimoiy tuzum doirasidagi ojizligi muallif tomonidan nozik badiiy tahlil ostiga olinadi.

Shoyim Bo'tayevning "Utashan. Yettinchi tong" romani va undan ancha oldin yozilgan "Shamol o'yini" qissasi o'rtasidagi bog'liqlik adibning o'z ijodiy izlanishlarini davom ettirayotganidan dalolat beradi. Yozuvchi ilgari qissa doirasida ifoda eta olmagan fikrlarini yanada kengroq, chuqurroq va ko'p qatlamli talqin qilish uchun roman janriga murojaat qilgan bo'lishi mumkin.

Bu holat adabiyotda tez-tez uchrab turadi – ijodkorlar ba'zan avvalgi asarlaridagi g'oyalarni yangi janr imkoniyatlaridan foydalangan holda rivojlantirishga ehtiyoj sezishadi. Qissada ifodalangan badiiy voqelik roman janri orqali yanada ko'lamli, murakkab, ko'p qirrali tus olgan. "Utashan. Yettinchi tong" romanida qissadan farqli ravishda:

✓ Ko'p yo'nalishli syujet liniyalari paydo bo'lgan – voqealar bir necha qahramonlar hayoti va dunyoqarashi orqali ochib berilgan.

✓ Obrazlar galereyasi kengaygan – har bir qahramon o‘z individualligiga ega, ijtimoiy va falsafiy jihatdan muhim belgilarga ega bo‘lgan tipaj sifatida gavdalanadi.

✓ Tasvir uslubi chuqurlashgan – mifologik unsurlar, mistika va xalq og‘zaki ijodi bilan bog‘liq motivlar yanada rivojlantirilgan.

✓ Falsafiy qatlam kuchaygan – inson va tuzum o‘rtasidagi qarama-qarshilik, insonning o‘z qismatini anglash jarayoni yanada kengroq yoritilgan.

Shoyim Bo‘tayevning bu mavzuga qayta murojaat qilishiga uning ichki badiiy ehtiyoji sabab bo‘lgan deyish mumkin. Qissada qisqa va ixcham shaklda ifoda etilgan g‘oyalar roman janrida chuqurroq yondashuvni talab qilgan.

Demak, “Utashan. Yettinchi tong” romanining markaziy qahramoni – Yunus ota, uning shaxsiy kechinmalari va Ikkinchi jahon urushi yillaridagi og‘ir tajribasi asarning asosiy badiiy yo‘nalishlaridan birini belgilaydi. Urush yillarida pochtachilik qilib, xatlarni yetkazish asnosida insonlarning dardu hasratiga, yo‘qotish va umidlariga guvoh bo‘lgan o‘smirning qalbida chuqur iz qoldirgan voqealar butun umr uning hayotida aks-sado berib keladi.

Shoyim Bo‘tayevning "Utashan. Yettinchi tong" romanida qishloq hayoti orqali butun bir tuzumning mohiyati ochib berilishi – yozuvchining badiiy mahoratini ko‘rsatadi. Utashan qishlog‘ining ichki hayoti, undagi insonlar taqdiri orqali muallif sho‘ro mafkurasining qanday qilib inson ruhiyatiga, uning ma‘naviyatiga salbiy ta‘sir ko‘rsatishini tasvirlaydi.

Romanda totalitar tuzumning inson qalbiga singdirgan qo‘rquv, irodasizlik, yolg‘on, ma‘naviy inqiroz kabi jihatlar markaziy o‘ringa chiqadi. Ayniqsa, muallif e‘tiqod, imon, axloqiy qadriyatlar ustidan olib borilgan mafkuraviy tajovuzni o‘ziga xos badiiy tasvirlar orqali ochib beradi. Bu jarayonda Yunus ota kabi shaxslar shaxsiy kechinmalari va tarixiy xotiralari orqali o‘z zamonasini anglashga harakat qiladi.

Muallifning muvaffaqiyati shundaki, u o‘z asarida katta bir tuzumning mohiyatini ochib berishni uddalagan. Bunda dunyo adabiyotida katta o‘rin tutgan, keyingi yillarda o‘zbek adabiyotida ham o‘z o‘rnini egallayotgan magik realizm, ya‘ni sehrli realizmdan foydalangan. Magik realizm—bu real hayot voqealarini sehrli, g‘ayritabiiy elementlar bilan uyg‘unlashtirgan holda tasvirlash uslubidir. Bu janr XX asrning ikkinchi yarmida Lotin Amerikasi adabiyotida ayniqsa keng tarqaldi va Gabriel Garsia Markes, Xorxe Luis Borxes, Mario Vargas Lyosa kabi yozuvchilar tomonidan rivojlantirildi.

Sehrli realizmning muhim belgilari adabiyotshunoslar tomonidan e‘tirof etilgan. Sehrli realizmga asoslangan asarlarda mantiqni inkor etuvchi- mantiqqa muvofiq kelmaydigan vaziyatlar tasvirlanadi; voqealar miflar, afsonalarga bog‘lab hikoya qilinadi. Sehrli realizmdagi noodatiy narsalarning aksar qismi folklordan, diniy rivoyat va hikoyatlardan, allegoriyalar va turli xurofiy inonchlardan kelib chiqadi, tarixiy voqelik va ijtimoiy muammolar ifodasi o‘ziga xos o‘rin tutadi.

XULOSA

“Utashan. Yettinchi tong” romani Shoyim Bo‘tayev ijodining badiiy va falsafiy jihatdan yetuk namunasidir. Unda yozuvchining mifopoetik tasvir uslubi, tarixiy voqelik va inson ruhiyati o‘rtasidagi bog‘liqlikni teran yoritish mahorati yaqqol namoyon bo‘ladi. Bu asarni o‘zbek romanchiligida yangi hodisa sifatida baholash mumkin, chunki u adabiy an‘analar bilan zamonaviy uslubni sintez qilgan, inson va totalitar jamiyat o‘rtasidagi murakkab munosabatlarni tasvirlagan.

Asarni jiddiy tadqiq etish zarurati shundan kelib chiqadiki, u:

- Mif va tarixni uyg‘unlashtirish orqali o‘ziga xos badiiy olam yaratgan.
- Qishloq hayotini milliy va umuminsoniy muammolar kontekstida talqin qilgan.
- Sho‘ro mafkurasining inson ruhiyatiga ta‘sirini chuqur yoritgan.
- Yangi tasvir uslublari va badiiy ifoda vositalarini sinab ko‘rgan.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1.Bo‘tayev.Sh (2021) O‘tashan.Yettinchi tong. Toshkent G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi.

2.Sarimsoqov.B.(2004(Badiiylik asoslari va mezonlari.

3.Xoldorov.D(2019,5-son) Shaxs fojiasining badiiy talqini.Toshkent:Fledu.uz